

NİŞANCI HAMZA PAŞA'YA İLİŞKİN YENİ BİLGİLER

Dr. Özer ERGENÇ

Bilindiği gibi, Osmanlı devlet yönetiminde *nişancı* denilen görevlinin özel bir yeri vardı. *Ferman, berât, menşûr, nâme, ahîd-nâme* gibi resmî belgelerin baş tarafına pâdişâhın imzası demek olan *tuğrayı* çekmek görevini yerine getiren nişancı, asıl olarak *Dîvân-ı hümâyûndan* çıkan emir ve kanunlara nezaret etmek, geçerli olan kanunlar uyarınca tımar tevcihlerini yürütmek, yeni fethedilen ülkelerin ya da gerek duyulan diğer yerlerin *tahrîrini* yaptırmakla yükümlüydü. Sonradan birer ayrı makam ve daire olan *reisülküttâblık* ve *defter emînliği* görevlerini de üstlenmişti ve bu dairelerin de doğrudan âmiri bulunuyordu¹. Yani, devlet yönetiminde *şeriatı* temsil eden *ulemâyâ* karşı, özellikle padişâhın iradesinin ifadesi olan *kanun* (örfî hukuk)'un temsilcisi olan *küttâb* sınıfının başında yer almaktaydı. Askerî, mâlî ve idarî alanda pâdişâh iradesi demek olan kanunların, kuralların tespit ve korunması bu küt-tâb sınıfının görevi idi.² Tımar ve toprak meseleleri ile ilgili kuralları nişancılar formüle eder, *hüküm* ve *kanun* olarak padişâh tuğrası ile geçerli kalmırdı³. Bu nedenle nişancıların bilgi ve tecrübesinin önemi büyüktü. Feridun Bey, Celâl-zâde Mustafa, Hamza Paşa gibi nişancılar, XVI. yüzyılın sonuna kadar ülkenin sosyal, ekonomik ve askerî yönetiminin temelini teşkil eden kanun maddelerinin tespit ve muhafazasında önemli rol oynamışlardı. Diğerleri hakkında yeterince bilgi sahibi olduğumuz halde⁴, XVI. yüzyılın sonlarında, zaman zaman ayrılmasına rağmen, uzun süre nişancılık makamını işgal eden ve kanunnâmelerde adından sık sık söz edilen Hamza Bey (Paşa)'in kimliği ve hayatına

1 Bk. Gökbilgin, Tayyib. Nişancı madd. *İslâm Ansiklopedisi* IX, 239-302; İnalçık, Halil. Reisül-küttâb madd. *İslâm Ansiklopedisi* IX, 671-683.

2 Bk. İnalçık, Halil. On the Secularism in Turkey. *Orientalische Literatur-Zeitung* LXIV / 9-10 (1969) 437-446.

3 Bk. İnalçık, Halil. Kanun madd. EI (2), IV, 561.

4 Bk. Mordtmann, J.H. Feridun Bey madd. *İslâm Ansiklopedisi* IV, 569-70; Gökbilgin, Tayyib. Celâl-zâde Mustafa. *İslâm Ansiklopedisi* III, 61-64.

ilişkin bilgilerimiz pek azdır. Bu kısa yazıda, Ankara şer'îye sicillerinde karşılaşılan Hamza Bey ile ilgili belgelerden söz edilerek, bu ünlü nişancı'nın hayatına ışık tutan bilgilere ufak bir katkıda bulunulacaktır.

Ne zaman, nerede doğduğunu ve reisiü'l-küttâb oluncaya kadarki hayatının nasıl geçtiğini bilmediğimiz Hamza Bey'in, Edhem adlı birinin oğlu olduğunu, Ankara şer'îye sicillerinde bulduğumuz, H. 4 Zi'l-ka'de 1001 / M. 2 Ağustos 1953 tarihli bir belgeden öğreniyoruz. Sözü edilen belgede, "*hâlâ nişancı olan kıdvetü'l-ekâbir ve'l-a'yân Hamza Bey ibni Edhem*"in, Ankara'nın Yeğenbey mahallesinde "*bir anbâr, bir ahûr ve iki beyt-i ulvî ve bir sofayı müstemil*" mülkünü, Vezîr İbrahim Paşa'ya sattığı bildiriliyor⁵. Ayrıca aşağıda anacağımız belgelerde Hamza Çelebi'nin Ankara'daki evkafa nâzır atandığı, kendi hâslarının ve oğlu ile torununun zeâmetlerinin Ankara sancağında olduğu belirtiliyor. Bunlara bakarak, onun Ankara ile ilişkili olduğu, hattâ orah olabileceği söylenebilir.

Hamza Çelebi, sarayda kalem odalarında yetişmiş ve uzun süre Dîvân-ı hümayûn kâtipliği yapmış olmalıdır. İlk kez H. 981 / M. 1573-74 de ünlü münşe'ât müellifi Feridun Bey'in yerine Reisiü'l-küttâb olduğu, *Halîfetü'r-rüesâ*'da belirtiliyor⁶. Bu bilgiyi doğrulayan ve destekleyen başka kayda rastlayamadık. Mehmed Süreyya, Hamza Bey'in H. 988 / M. 1580'de reisiü'l-küttâb atandığını bildiriyor⁷. Mühimme defterlerinden birindeki bir kayıt, bize Hamza Bey'in bu makama atandığı kesin tarihi vermektedir: Sözüünü ettiğimiz kayda göre, 7 Safer 988 / 24 Mart 1580 günü "*Reis-i Dîvân*" olmuştur⁸. Aynı yılın Şa'ban / Eylül ayında Hamza Bey'in nişâncılığa yükseldiğini görüyoruz⁹. Ancak bu görevde uzun süre kalmadığı anlaşılıyor. H. 989 / M. 1581 yılında *ma'zûl* olmuş ve yerine, nişâncılıktan Köstendil Sancakbeyliğine gönderilen Feridun Bey, tekrar atanmış ve Köstendil Sancağı Hamza Bey'e verilmek istenmişse de, o bu mansıbı kabul etmeyerek, *ma'zûliyet* dönemini daha iyi bir görev beklemekle geçirmiştir¹⁰.

5 Bk. Ankara Şer'îye Sicilleri V/1059

6 Bk. Ahmed Resmî. *Halîfetü'r-rüesâ*, İstanbul 1269, 16.

7 Bk. Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî* II, 252.

8 Bk. Başbakanlık Arşivi, Müh. Def. Nö: 39, 292: "Fî 7 S 988": *Bugün Hamza Çelebi Efendi reis olmuştur.*"

9 Bk. *Sicill-i Osmanî* II, 252, *Selânikî*, 161; *Halîfetü'r-rüesâ*, 16.

10 Bk. *Selânikî*, 162. *Halîfetü'r-rüesâ*'da (16-17), Hamza Bey'in Köstendil sancağına gönderildiği yazıyor. Ancak biz *Selânikî*'nin ifadesini daha doğru buluyoruz. Çünkü, o kısa bir süre süre sonra sür-ı hümayûn nâzırı olacaktır.

H. 990 / M. 1582 tarihinde Sultan Murad Han, şehzâde Sultan Mehmed'in sünneti için *sûr-i hümayûn* düzenlenmesini emretti ve "sâbikâ matbâh-ı âmire emîni olan *Dergâh-ı Ali müteferrikalarından Kara Bâli Bey emîn ta'yîn olunub ve sûr-ı hümayûn mesârifi için müstakil kalem olmak üzere sâbikâ südde-i devletde Nişâncılık hizmetinde olan Hamza Bey hazretleri Nâzır-ı sûr-i hümayûn olmak fermân olundu*"¹¹. Bu görevden sonra Hamza Bey'in yine reisü'l-küttablık makamına getirildiği anlaşılıyor. Çünkü H. 992 / 1584 yılında, "*Kırım Hanı üzerine fetret vâki olub Vezîr-i a'zam Osman Paşa hazretleri serdâr fermân olunduğunda*"¹², "*Mesih Paşa hazretleri kaim-i makâm-ı sadr-ı a'zamı oldu ve serdâr-ı a'zam hazretleri H. 992. (M. 1584 Kasım) Zi'l-ka'de'sinde Üsküdar'dan göçtüler*". Bu sırada Nişancı Mehmed Paşa'nın yanında divitdârlık görevi ile bulunan Selânikî Mustafa aynen şöyle diyor: "*Reis-i Dîvân Hamza Çelebi Efendi ve tezkireci Tâc-zâde Efendi ve kâtib-i Dîvân Süzenî-zâde Mehmed Çelebi sefere me'mûr olub veda'laştılar*"¹³. Hamza Bey sefere gidince, Sadaret Kaymakamı Mesih Paşa'nın yanında Küçük Hasan Bey, reisü'l-küttab oldu¹⁴. Bu arada Kırım Hanı'nın ülkesindeki karışıklığı düzelttikten sonra, Şark seferine yönelen Özdemiroğlu Osman Paşa, bu seferde öldü. Sadaret mühürü, Niğbolu Beyi Ahmed Paşa-zâde Mehmed Bey tarafından İstanbul'a getirildi ve Osman Paşa H. Zi'l-hicce 993 (Kasım 1585) tarihinde Diyarbakır'deki türbesine defnedildi ve 8 Zi'l-hicce 993 de (11 Aralık 1585) sadrazamlığa Mesih Paşa getirildi¹⁵. Mesih Paşa'nın sadrazam olduğunda geçinemediği Hamza Bey'i Kastamonu sancakbeyliğine gönderip, reisü'l-küttablığa Küçük Hasan Bey'i atamak istediğini, fakat seferden dönen Hamza Çelebi'nin bu değişikliği kabul etmeyerek kendisinin resisü'l-küttablıktan ayrılmasını önlediğini, çeşitli kaynaklar yazıyor¹⁶. Öyle ki, Mesih Paşa'nın Küçük Hasan Bey'i nashı pâdişâh tarafından kabul edilmeyip sadrazam bir iki def'a arz ve telhîs edip de reddedilince, "*bana muîn ve muâvin olmayan şahsı kullanmazın ve sözünün nüfuzu olmayan vezîrlerden dahî olmağı istemezsin deyüb tekâüde tâlib oldu ve terk-i âlem-i*

11 Bk. *Selânikî*, 165.

12 Bk. *Selânikî* 182.

13 Bk. *Selânikî* 186.

14 Bk. *Halifetü'r-rüesâ* 16-17.

15 Bk. *Selânikî* 202.

16 Bk. *Peçevi*, II, 18; *Halifetü'r-rüesâ*, 17.

*fâni edince mütekâid oldu*¹⁷. Yalnız Peçevî'de anlatılan bu bilgileri doğrulayacak kayıtları, olayların çağdaşı olan Selânikî'de bulamıyoruz. Tam tersi "*sâbıkâ Mesîh Paşa sadâretinde reisü'l-küttâb olan Küçük Hasan Bey, maraz-ı şîr-i pençeden vefât etti*"¹⁸ ifadesinden, Hamza Bey'in bir süre bu görevden ayrıldığı ve yerini Hasan Bey'e bıraktığı anlaşılıyor. Ancak bu ayrılık çok kısa sürmüş olmalı ki, H. 22 Safer 995 / M. 1 Şubat 1587'ye kadar onu yine reisü'l-küttâb olarak görüyoruz. Fakat bu tarihte "*dört yüz bin akçalık hâslar tasarruf eder deyü azl olunub tımârları havâss-ı hümayûna ilhâk olundu ve ... yerine Tâc-zâde Mehmed Çelebi*"nin reüsü'l-küttâb olması buyuruldu¹⁹. Bu ma'zûliyet dönemi çok uzun sürmemiş olacak ki H. 998 / M. 1589-90 yılına ait olayları anlatırken Selânikî, Hamza Bey için şunları anlatıyor: "*... işbu sene Zîlka'desi evâhirinde Vezîr-i a'zam Sinan Paşa hazretleri Reis-i Dîvân Hamza Bey'e latîfe yüzünden her bâr tezvîr ve telbîsten hâli değilsin demek âdet-i kadîmelerinden idi. Bu esnâda bir hatt-ı hümayûnla tekâüd verilmiş bir zeâmet hususunda lec' ve inad olunub hak Hamza Bey elinde olmağın böyle riyâsetten ne hâsil olur deyü istiğnâ etmeğın azl olunub yerine Baştezkereci Dal Mehmed Çelebi Reis-i Dîvân oldu, fî't-tarihî'l-mezbûr ve Hamza Bey'in riyâsetten dördüncü infisâlidir. El-hak Devlet-i aliyye'nin kadîmî emekdârıdır ve saltanat umûrunda istihdâm olunugelmışdir, yine gelecek odur, dediler*"²⁰.

Görülüyor ki Hamza Bey küttâb sınıfına katılıp devlet hizmetine girecek olgunluğa ulaştıktan sonra, merkez bürokrasisinin gruplaşmalarına ve gruplar arasındaki sürekli çekişmelere katılmasına rağmen, kendisini vazgeçilmez bir eleman olarak kabul ettirmiş ve zaman zaman azl edilip bir süre boş beklemesine, ya da bir başka göreve atanmasına rağmen uzun süre reisü'l-küttâblık etmiş, Dîvân kalemlerinin başkanı olmuş ve önemli bir mevki' işgal etmiştir. Asıl önemli görevleri, bir devlet adamı olarak parlaması, hayatının bundan sonraki döneminde H. 1000 yılının şevvâlinde (M. Temmuz 1592) Hamza Bey nişancılık makamına getirildi²¹. Bu tarihte Nişancı Abdülhay Paşa hasta idi. Uzun süre Geyve Akhisarında kendi hâlinde hastalığı ile uğraşmak-

17 Bk. Peçevî II, 18.

18 Bk. Selânikî, 217.

19 Bk. Halifetü'r-rüesâ, 18; Selânikî, 217.

20 Bk. Selânikî, 271.

21 Bk. Halifetü'r-rüesâ, s. 17

taydı. Kurtulamayıp ölünce, yerine Reisü'l-küttâb Hamza Bey atandı, onun yerine de Beştezkereci Molla Ferruh Efendi geldi²².

Hamza Bey'in şöret bulması, bu görevi döneminde. Ankara şer'îye sicillerinde, bu nişancılık dönemine ait kimi kayıtlara rastlanmaktadır. Örneğin, H. 4 Zil'-ka'de 1001 / M. 2 Ağustos 1593 tarihli bir belgede, yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Hamza Bey Ankara'nın Yeğenbey mahallesindeki evini Vezîr İbrahim Paşa'ya satmaktadır²³. Yine H. 3' Şa'ban 1002 / M. 24 Nisan 1594 tarihli bir berat, Hamza Bey'e ilişkindir²⁴. Bu belge ile Hamza Bey "Ankara'da vâki" Kızılbey câmi'i evkâfına ve şehre câri olan sular evkâfından olan karyeler ve sâir tekke ve zâviyelerin evkâfına hasbî" nâzır atanmaktadır. Nitekim H. 3 Şevvâl 1002 / M. 22 Haziran 1594 tarihli bir belge²⁵ ile H. Evâhir-i Zi'l-ka'de 1002 / M. Ağustos ortaları 1594 tarihli bir diğer belge²⁶; Hamza Bey'in nezâretinde, Kızılbey câmi'inin onarılmasına ilişkindir. Kendisi Nişancı olarak İstanbul'da bulunduğundan, Ankara'daki vakıflara nezâret görevini, vekili Müderris Abdülkerim Efendi bin Kasım Halife aracılığı ile yürütmektedir.

Hamza Bey, H. 1003 / M. 1595 yılındaki saltanat değişikliğinde, yani II. Mehmed'in pâdişah olması sırasında da nişancılık görevini sürdürmüş ve bu arada kendisine *Rumeli Beylerbeyiliği* pâyesi verilerek *paşa* ünvanını almıştır²⁷. Yalnız bu konuda, *Halifetü'r-rüesâ* ve *Sicill-i Osmanî*'de verilen bilgi ile sicillerden çıkardığımız kayıtlar birbirini tutmamaktadır. Adıgeçen eserlerde Hamza Bey'e Rumeli beylerbeyiliği pâyesi değil, Anadolu beylerbeyiliği pâyesinin verildiği belirtildiği halde, Hamza Paşa'nın torunu, Dîvân-ı hümâyûn kâtiblerinden İsmail'e verilen bir timar ile ilgili H. Evâhir-i R. Ahir 1008 / M. Kasım ortaları 1599 tarihli fermanla Hamza Paşa'dan "*mukaddemâ Rumeli Beylerbeyisi olub Tuğrây-i hümâyûnum hizmetinde iken tekâüd olmuş*" diye söz edilmektedir²⁸. H. 9 Ramazan 1010 / M. 2 Şubat 1602 tarihli bir başka kayıta ise "*Bundan akdem Rumeli beylerbeyisi olub hâlâ Tuğrây-i hümâyûnum hizmetinde olan emîrül-ümerâ'l-kirâm Hamza Paşa haz-*

22 Bk. *Selânikî*, s. 326.

23 Bk. Ank. Şer. Sic. V / 1059.

24 Bk. Ank. Şer. Sic. V / 1151.

25 Bk. Ank. Şer. Sic. V / 4.

26 Bk. Ank. Şer. Sic. V / 1079.

27 Bk. Ank. Sic. VIII / 2482, 2483; *Halifetü'r-rüesâ*, s. 17, *Sicil-i Osmanî* II, s. 253.

28 Bk. Ank. Şer. Sic. VII / 2483.

retleri” denmektedir²⁹. Arşiv belgelerine öncelikle güvenmek gerekirse, durumu şöyle değerlendirmek olasıdır: H. 1003 / M. 1595’den sonra Hamza Bey, Rumeli beylerbeyliği pâyesi ile paşalığa yükseltilmiş ve devletin ileri gelenleri arasında yer almıştır. Ancak, H. 1005 / M. 1596 yılında nişâncılıktan ayrılmıştır³⁰. Bu ayrılık, *Halifetü’r-rüesâ*’nın belirttiği gibi H. 1006 / M. 1597 yılına kadar değil, en azından H. 1008 / M. 1599–1600 yılına kadar sürmüş olmalıdır. Zira yukarıda sözünü ettiğimiz timarla ilgili H. Evâhir-i R. Ahir 1008 / M. Kasım ortaları 1599 tarihli fermanda Hamza Paşa’dan “*mütেকâid nişancı*” olarak bahsedilmektedir. H. 1010 / M. 1602 tarihli belgede yine “*nişancı*” olduğu belirtildiğine göre, Hamza Pana bu iki tarih arasında tekrar aynı makama gelmiştir. Bundan sonra ölüncüye kadar nişâncılık makamını işgal ettiği anlaşılıyor. Çünkü, *Halifetü’r-rüesâ*’nın “.bin altı evâhirinde tekrar nişâncılık ile nâil-i me’ûl olup bin oniki zarfında Kaim-i makam olan Cerrâh Paşa illet-i nokraya mübtelâ ve umûr-ı Dîvâniyyeyi idârede tâmü’l -kuvâ olmamağın Dîvân’ı Hamza Paşa’ya gördürüb, ol dahî cüz’iyâtı usfâ ve icrâ, külliyâtı kendüye ifhâm ve inhâ ederek Cerrâh Paşa’nın azline sebeb” olduğunu³¹ bildirmesini, *Sicill-i Osmanî* şöyle tamamlamaktadır: “.1012’de Kaim-i makam Cerrâh Paşa hastalığında vekâlet edib ânın azline bâis oldu. 1013’de nişâncılıktan azl edilmiş ve 1014 sâline doğru fevt olmuştur”³². Ancak, Hamza Paşa’nın ölümü, *Sicill-i Osmanî*’nin bildirdiği gibi, H. 1014’de değil, bu tarihten iki yıl kadar sonra vuku’bulmuş olmalıdır. Çünkü, H. 9 Evvel 1014 / M. 25 Temmuz 1605 tarihli bir sicil kaydında “*Nişancı Hamza Paşa hazretleri yevmi iki akça ile bir sûretü’l-mülk vaz’ itdiğü Ahmed bin Hasan ferâğ idüb yerine Halil Fakih bin Abdurraman’a tevcih şüd*” denilmektedir³³. Anlaşılıyor ki bu tarihte Hamza Paşa sağdır. H. 3 Ramazan 1016 / M. 22 Aralık 1607 tarihli iki belge, Hamza Paşa’nın öldüğü yılı saptamamıza yardımcı oluyor. Bu belgelerden ikisinde de Hamza Paşa’dan “*merhûm*” diye bahsedilmektedir³⁴. Belgelerin tarihine çok yakın bir zamanda ölmesi muhtemel olan Hamza Paşa, o sırada hâlâ nişancı bulunuyordu. Zira, andığımız belgelerin ikincisinde, Paşa’nın adamları

29 Bk. Ank. Şer. Sic. VIII / 2486.

30 Bk. *Halifetü’r-rüesâ*, s. 17.

31 Bk. Adıgeçen eser, s. 17.

32 Bk. *Sicil-i Osmanî* II, s. 253.

33 Bk. Ank. Şer. Sic. IX / 2749.

34 Bk. Ank. Şer. Sic. XI / 179, 180.

rından Murad Bey, Ankara sancağında Hamza Paşa'nın zeâmetine dâhil bulunan Şenlik adlı köyün *der-anbâr* olan mahsûlünü, geçerli fiatlar üzerinden satmaktadır³⁵.

Hamza Paşa nişancılık görevinde iken, devlet yönetiminde büyük önem taşıyan örfî kanunların derlenmesinde ve uygulanmasında söz sahibi olmuştur³⁶. Öyle ki kendisinden sonraki dönemlerde uyulması gereken kuralların sağlıklı olarak saptanması için, Hamza Paşa'nın uygulamaları tanık olarak kullanılmış, onun zamanındaki uygulamanın en doğru olduğu kabul edilmiştir. XVI. yüzyılın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında bu konuda en büyük otorite Hamza Paşa'dır. Bugün kütüphanelerimizde bulunan birçok kanun-nâme nüshasında "*Hamza-Paşa kanunu bu idi*", "*Bu hususta Hamza Paşa emr-i şerîf vermiştir*" derkanarını taşıyan pek bol kanun metnine rastlamak mümkündür. Örneğin, H. 1017 / M. 1608-9 tarihli "*Kanun-nâme-i cedîd*" adlı bir nüshadan aldığımız şu bölümler, bu konudaki sözlerimizin en açık kanıtı durumundadır: "*Kanun: Deyn için yerler fûrûht olunmaz, der zamân-t Hamza Paşa. Medyûnen fevt olan kimesnenin yerleri deyn için mîrîye fûrûht olunub deynine virilmez ve bir kimesne dahî gelüb ben ol deyni edâ eyledim deyü ol yerleri alamaz, eğer mülk metrûkâtı var ise deyn andan edâ olunur. Yerlere dahl idemezler deyü bin on (M. 1601-1602) senesinde bu minvâl üzere hükm-i şerîf virilüb hemân-oğluna ihtikal itmek kanundur*"³⁷. Yine bir başka konudaki hüküm şöyledir: "*Bir kimesnenin, bir kimesne zimmetinde olan akçasını tahsil iden mübâşir eğer ibtidâdan ücret kavlı itdi ise ânı alır, itmedi ise şehîr içinde olandan binde beş akça alır. Eğer şehirden taşra mesâfe-i vustada'ie, Akşehir ve Konya gibi, binde on akça alır ve eğer mesâfe-i ba'idede ise, Halep ve Şam gibi, binde on beş akça alır. Eğer mesâfe gâyetde eb'ad ise, Mısır ve Bağdat ve Yemen gibi, binde yirmi beş akçe alır ve bi'l-cümle otuza varınca müsâğ var mıdır deyü Ali Efendi'den suâl olundukda merhûm Celâl-zâde'den izn bu vechiledir deyü cevâb virdi. Sipâhiye hâssa çiftlik kayd olan yere bağ gars olunsa kal' olunmaz. Sipâhilere defterde hâssa yazılı kadîmden hâssalık üzere tasarruf olunagelen yerlerden bağ gars olunsa, sonra gelen hâssa çiftliğindir deyü kal, etmek câiz değildir. Rub' hâsılın almak kanundur deyü Hamza Paşa hükm-i*

35 Bk. Ank. Şer. Sic. XI/180.

36 Bk. Osmanlı Kanun-nâmeleri. *Millî Tettebbû'lar Mecmûası* I / 1 (331) 49-112, 305-348.

37 Bk. H. 1017 tarihli Kanun-nâme, 8 b.

*şerif vermiştir*³⁸. “Kanun: Mukaddemâ bağçe olan yerlerin eşcâr-ı müsmiresi kalmayub içine saban girüb zirâ’at iderler iken, ol yerler üç sene ale’t-tevâli bilâ-mâni” boz ve hâli kalub tapuya müstahak olduktan sonra bir kimesne sâhib-i arzdan tapu ile alub zirâ’at eylese hâlâ ol yerlerin içinde hüdâyî ceviz ağacı oldukda eski sâhibi ol yeri, mukaddemâ bağçe idi, tapuya müstahak olmaz ve içinde ceviz ağaçları vardır deyü nizâ’ idemez. Hüdâyî ağaç yere tâbi’dir, yeri tapu ile alan kimesne zabt ider. *Tevki’î Hamza Paşa emr-i şerif vermiştir*³⁹.”

Celâl-zâde kanun-nâmesi diye bilinen metinde⁴⁰ de, sonradan eklenmiş, Hamza Paşa döneminin uygulamalarından sözeden derkenarlara rastlanıyor. Örneğin, “*Hatîb ve imâm olanlar mâdâm ki hitâbet ve imâmet hidmetinde olalar, resm-i bennâk virmiyeye deyü Nişancı Hamza Paşa çok hükm vermiştir*”⁴¹ denerek ilgili hüküm daha da kuvvetlendirilmiştir. Yine, yeniçerilerin timara çıkışları ile ilgili bölümde “*Kıbrıs yeniçerileri ahvâli Reisü’l-küttâb kanun-nâmesine Hamza Paşa hattı ile sonradan bu minvâl üzere yazılmıştır*”⁴² derkenarı vardır.

Hamza Paşa’nın ailesi hakkında ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Yalnız, Ahmed adlı bir oğlunun olduğunu ve onun da Dîvân-ı hümayûn kâtipliği yaptıktan sonra, Bolu sancakbeyliğine atandığını, emekli olduktan sonra daha babasının sağlığında öldüğünü ve Ahmed’in oğlu, Hamza Paşa’nın torunu İsmail’in de dede ve babasının mesleğine girerek kâtiplik yaptığını, sunduğumuz sicil belgelerinden öğreniyoruz.

BELGELER

Ankara Şer’iye Sicili V / 1059 I

Sebeb-i tahrîr-i hurûf budur ki:

Hâlâ Nişancı olan kıdvetü’l-ekâbir ve’l-a’yân, makbûlü’s-südûr ve’l-erkân HAMZA BEY ibni EDHEM kıbelinden husûsu âtiyi’z-zikre vekîl olub vekâleti Mustafa Kethüdâ ibni Abdurrahman ve Za’im Ali

38 Bk. H. 1017 tarihli Kanun-nâme, 10 a.

39 Bk. Aynı eser, 10 b.

40 Bk. Mecmûa. Süleymaniye Kütüphânesi, Reisü’l-küttâb Mustafa Efendi Kitapları, No: 1004; Öz, Necmi. Celâl-zâde Kanun-nâmesinin tetkik ve tahlili. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi. Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Kürsüsü Lisans tezi, No: 877, İst. 1966 (Basılmamış).

41 Bk. Aynı mecmûa, 24 a.

42 Bk. Aynı mecmûa, 26 b.

43 Bk. Ank. Şer. Sic. VII / 2482, 2483.

Bey ibni Abdullah şehâdetleriyle şer'an sâbite olan Dergâh-ı âlî çavuş-
larından Mahmud Çavuş ibni İbrahim, meclis-i şer'de hâfızu hazî'l-ki-
tâb vezîr-i mükerrerem, müşîr-i mufahham, müessisu bünyâni-d'-devlet
ve'l-ikbâl, müşeyyidü erkânî's-sa'âdet ve'l-iclâl, nâzımu menâzımı'l-
memleketi'l-Osmaniyye, nâhicü menâhici'l-mu'adeleti'l-hâkâniyye, ...
... el-muhtes bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-a'lâ Hazreti İbrahim Paşa
ibni Abdülmennân kibelinden husûsu âtiyi'l-beyâna vekîl olub vekâ-
leti şâhidîn-i mezbûrîn şehâdetleriyle şer'an sâbite olan Mustafa Ket-
hüdâ ibni Abdurrahman mahzarında ikrâr-ı sahîhi şer'î ve i'tirâf-ı
sarîhi mer'î idüb müvekkilim mümâileyh Hamza Bey'in vilâyet-i
Anadolu'da Ankara nâm kasaba mahallâtından Yeğenbey mahalle-
sinde vâki' bir anbâr ve bir ahûrı ve iki beyt-i ulvîyi ve bir sofa ve bir
muhavvatayı müstemil olub hudûdunun bir cânibi Haydar Ağa ibni
Abdullah mülkü ve bir cânibi Kürkcü Mirad nâm zimmâ mülkü ve iki
tarafı tarîk-i âmma müntehî olan mülk menzilini, müvekkil-i müşâ-
rûnileyh lâzâl müşârûnileyh Paşa hazretlerine on bin fiddâ Osmanî
akçaya bey'i kat'î ile bey' itdüm ve meblâğ-ı mezbûru bi't-temâm
alub kabz ve teslim itdüm didi, didikde mukırr-ı mezbûr Mahmud Çavuş'un
bi'l-vekâle vech-i meşrûh üzere olan cemî' kelimâtını mumâ-
ileyh Mustafa Kethüdâ dahî vicâhen ve şifâhen tasdik ve tahkik idüb
mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb alâ vukû'a tahrîr olundu. Tahrîren fi'l-yev-
mi'r-râbi' min şehr-i zi'l-ka'dei'l-hurâm min şuhûr seneti ihdâ ve elf.
Şuhûdü'l-hâl:

Kıdvetü'l-mekârim	Fahrü'l-akrân	Nasûh	Recep
Hüseyin Ağa	Mahmud Çavuş	El-kâtib	Süleyman
Müteferrika	Mehmed		
Bayram	Memî	Ali Bey	ve gayrihim
Abdullah	Mehmed	Eyyüb	

II

Ankara Şer'îye Sicili V/1151

Nişân-ı şerîf-i âlişân-i sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğrây-ı garrây-ı
cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki:

Çün inâyet-i bi-gâyet-i aliyye-i şâhâne ve himâyet-i bi-nihâyet-i
hilye-i mülûkânem mevhibeti, ibâd-ı mu'tâdlarımdan müstehakk-ı irtifâ'-ı şân ve müsteveceb-i i'tilâ-ı mekân olanlar bâbında mezbûl ve mas-

rûf ve bî-dirîğ ma'tûftur. Binâen alâ zalik Ankara'da vâkî' Kızılbey câmi'i evkâfına ve şehirde câri olan sular evkâfından olan karyeler ve sair tekke ve zâviyelerin evkâfına, bi'l-fi'il TUĞRÂ-Y-I HÜMÂYÛ- NUM hizmetinde olan râfi'-i tevki'-i refî'-i sa'âdet-nişân-ı hâkânî ve nâkil-i yarlığ-ı belîğ-i mekremet-ünvân-ı tâcdârî, iftihârü'l-ümerâ ve'l-ekâbir, müstecem'-i cemî'l-me'âlî ve'l-mefâhir, zu'l-kadri'l-ümem ve'l-fahrü'l-ehem, el-muhtes bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-a'lâ HAMZA - dâmet me'âlihu - hasbî nâzır olmak her vechile mehel ve lâyük ve münâsib olmağın zikr olunan evkâfa hasbî nâzır olmak fermânım olub bu berât-ı sa'âdet-âyâtı ve behçet-âyâtı virdüm ve buyurdum ki evkâf-ı mezbûra hasbetullahi teâlâ nâzır olub evkâfı görüb gözedüb mütevelliler ve kâtib ve câbiler ve sâir mübâşirleri, mümâileyhi kendülerine nâzır bilüb umûr-ı evkâfdan her ne vâkî' olursa müşârünileyh ma'rifeti ile eyliyeler. Vâkıfın ruhu için ve benüm devâm-ı devletim için du'âya müdâvemet göstereler. Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmi's-sâlis min şehr-i Şa'bani'l-mu'azam min şuhûr seneti isneyn ve elf.

Bi-makam-ı Konstantınıyye

III

Ankara Şer'iye Sicili VIII / 2486 (9 Raazan 1010)

Budur ki: bundan akdem Rum-ili beylerbeyisi olub hâlâ Tuğrây-ı hümâyûnum hizmetinde olan emîrü'l-ümerâi-l-kirâm Hamza Paşa hazretleri hâsırlarından *Tutî-yüzü* nâm hâsları zâbiti olan fahrü'l-akrân Piyale Bey ibni Abdullah mahfel-i kazâda Nâzırü'l-emvâl olan Karlı Bey mahzarında müşârünileyh hazretlerinin hâsırlarına dahl idüb teaddî ider, müşârünileyhin hâsırları min külli'l-vücûh serbesttir deyü fermân-ı hümâyûn ibrâz idüb nâzır-ı mezbûr muvâcehesinde kırâat olundukda nâzır-ı mezbûr, müşârünileyhin Tutî-yüzü nâm hâsırları re'âyâsına aslâ dahl ve ta'arruz itmeyüb ve ânlar ile da'vâ ve nizâ'im yokdur ve min-ba'd ta'arruz dahî itmezmin didiği ikrâm merkûm Piyale Bey tasdik itdikten sonra mâ-hüve'l-vâkî' kayd şüd.

Mustafa Çavuş	Yetilmiş Çavuş	Mehmed Nâzır	Mustafa Fakih
Mehmed	Ali	El-hâc Hüseyin	Ali, el-imâm

ve gayrihim

IV

Ankara Şer'îye Sicili IX / 1749 (9 R. Evvel 1014)

Budur ki: Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğrây-ı cihân-sitân-ı hâkânî, nüfzu bi'l-avni'r-Rabbânî hükmü oldur ki:

V

Ankara Şer'îye Sicili VII / 2482

Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultânî ve tuğrây-ı cihân-sitân-ı hâkânî, nüfzu bi'l-avni'r-Rabbânî hükmü oldur ki:

Erbâb-ı kalem ki eşref-i tevâif-i Ahmed'dir, dâimâ ni'am-ı aliyye-i şâhâne ve meâcim-i hilye-i pâdişâhânemden mefret ve mükrem kılınmak levâzım-ı hasene-i şehriyârî ve kavâ'id-i avâ'id-i müstahsene-i kârî-mekândır, binâen alâ zalik Dîvân-ı hümâyûnum kâtiblerinden râfi'-i tevki'-i refi'-i şehriyârî, kıdvetü erbâbi't-tahrîr ve'l-kalem, umdetü eshâbi't-tahrîr ve'r-raqam Kâtib İsmail - zide kadrehu - Südde-i sa'âdetime gelüb sâbıkâ Rum-ili beylerbeyisi olub Tuğrây-ı şerîfim hidmetinde iken tekâ'üd ihtiyâr iden emîrül-ümerâil-kirâm Hamza Paşa - dâmet me'âlihu -'nun oğlu olub Bolu sancağı beyi iken mütekâ'id olan Ahmed'in sulbî oğlu olub ehl-i kalemdir deyü ibtidâdan ze'âmet ile babası mezbûr Ahmed'in mukaddemâ mutasarrıf olduğu kitâbeti virilmek ricâsına arz olundukda ibtidâdan otuz bin akça ze'âmet ile babası yerine kâtib olmak üzere seb'a ve elf Rebi'ül-âhîrinin evâhîrinde emr-i şerîf virilüb ve babası mezbûr Ahmed fevt olub Ankara sancağında Yabanâbâd kazâsında Şenlik nâm karye ve gayrîden işbu yirmi üç bin altı yüz otuz sekiz akça ze'âmeti, destûr-ı mükerrrem, müşîr-i mufahham Vezîr-i sâni Halil Paşa - adam'Allahu te'âlâ iclâlehu -'nun kethüdâsı Mustafa Kethüdâ'ya ulûfesi mukabelesinde virilmişken mumâileyh İsmail babası ze'âmetinden otuz bin akça ze'âmete mukaddemâ emr-i şerîf virilmekle mezbûr Mustafa kethüdâ dahî âher ze'âmete tâlib olmağın ze'âmet-i mezbûre, müteveffâ babası tahvîlinden mezbûr Kâtib İsmail'e tevcîh idesün deyü semâne ve elf Rebi'ül-âhîrinin evâsıtında emr-i şerîfim virilmeğın zikr olunan ze'âmet, müteveffâ babası tahvîlinden, bedelinden altı bin üç yüz altmış iki akça noksâniyle otuz bin akçalık üzere mezbûr Kâtib İsmail'e tevcîh olunub südde-i sa'âdetimden virdim ki zikr ve ayân kılınur:

.....

Buyurdum ki taht-ı yedinde olub tasarruf kılıb şol ki vezâif-i hidemât-ı Dîvân-ı hümâyûnum kitâbetidir bî-kusûr müeddâ kıla ve ze'âmeti halkı subaşı bilüb subaşılığa müteallik umûrda mürâca'at ideler. Ol bâbda hiç ahed mâni' olmaya. Şöyle bileler, alâmet-i şerife i'timâd kılalar. Tahrîren fî 18 R. Âhir seneti semâne ve elf.

Bi-makam-ı Konstantınıyye el-mahrûse

VI

Ankara Şer'îye Sicili VII / 2483

Mefâhirü'l-kudât ve'l-hükkâm, me'âdinü'l-fezâil ve'l-keâm Ankara ve Yaban-âbâd ve Murtazâbâd ve Ayaş kâdıları -zîde fazlihimevki'-i refî'-i hümâyûn vâsil olcuk ma'lûm ola ki bundan akdem Rumili beylerbeyisi olub, Tuğrây-ı hümâyûnum hidmetinde iken tekâ'üd ihtiyâr eyleyen emîr-ü'l-ümerâi'l-kirâm, kebîr-ü'l-küberâi'l-fihâm, zu'l-kadr ve'l-ihtirâm, sâhib-ü'l-izz vel'-ihtişâm, el-muhtes bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'l-a'lâ Hamza Paşa -dâmet me'âlihu- Südde-i sa'âdetime âdem gönderüb oğlu olub, mukaddemâ Bolu sancâğı beyi iken tekâ'üd idüb fevt olan Ahmed Bey'in oğlu olub Dîvân-ı hümâyûnum kâtiblerinden olan dârende-i fermânu vâcibi'l-iz'ân, kıdvetu erbâbi't-tahrîr ve'l-kalem, umdetu eshâbi't-takrîr ve'r-rakam İsmail -zîde kadrehu-'ya müteveffâ babasının tekâ'üd tımarlarından otuz bin akça ze'âmet tevcîh olunmağıçün hükm-i hümâyûnum verilmeğın taht-ı kazânuzda Şenlik nâm karye ve gayriden yirmi üç bin altı yüz otuz sekiz akça ze'âmetin mezkûr Ahmed Bey'in tahvîlinden emri şerifimle mezkûra tevcîh olunub herât-ı hümâyûnum verilmeğın buyurdum ki âdemi vardıkda zıkr olunan ze'âmeti, babası müteveffâ Ahmed Bey tsarruf etdüğü üzere kemâkân mezbûr Kâtib İsmail tarafından müşârûnileyh ta'yîn itdüğü âdemisine zabt ve tasarruf itdirüb cüz'î ve küllî ehvâb-ı mahsûlâtına âherden kimesneye dahl ve ta'arruz itdirmeyüb men' ve def' eylesiz ve ze'âmet-i mezbûre evvelden serbestlik üzere zabt ve tasarruf olunugelmışdır, husûsâ Dîvân-ı hümâyûnum kâtiblerinin tımarları serbest olmak kanûn-ı kadîm olunduğundan ma'âdâ ze'âmet-i mezbûre icmâllü ze'âmet olmağın girü bervech-i serbest zabt itdirüb rüsûm-ı serbestiyesine sancakbeyi tarafından ve gayriden aslâ bir ferdi dahl ve ta'arruz itdirmeyüb vâki' olan rüsûm-ı serbestiyesini âdemlerine zabt

itdiresiz. Şöyle bilesiz, alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız. Tahrîren fî evâ-
hir-i şehr-i Rebî'i'l-âhır seneti semâne ve elf.

Bi-makam-ı Konstantınıyye el-mahrûse

VII

Ankara Şer'îye Sicili XI/179 (3 Ramazan 1016)

Budur ki: Efsadır veledi Dürsun mahfel-i kazâda merhûm Hamza Paşa âdemlerinden Murad Bey bin Abdullah mahzarında, mezbûrdan karz otuz bin râyicü fi'l-vakt akça karz aldım, meblâğ-ı merkûm lâ-zimü'l-edâ deynimdir deyü ikrâr ve i'tirâf itdikde mukırr-ı mezbûrun vech-i meşrûh üzere sâdır olan ikrârın merkûm Murad Bey tasdik itdikde kayd şüd.

VIII

Ankara Şer'îye Sicili XI/180 (3 Ramazan 1016)

Budur ki: merkûm Murad Bey, merhûm-ı mezbûrun ze'âmetin-den Şenlik nâm ze'âmetinin der-anbâr olan mahsûlünü su'r-ı vâki' üzere, Ankara kiyeli buğdayı seksener akçaya ve arpayı ellışer akçaya fû-rûht eyledim deyücek, fi'l-vâki' sâir avâm beyninde dahî seksener akçaya buğday ve ellışer akça arpa olduğu kayd şüd.

Şuhûdü'l-hâl:

Behram Çavuş	Mehmed Bey	Piyâle Bey
Abdullah	Ali	Abdullah